

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

K. Nagy Emese

Az esélyegyenlőtlenség iskolai kezelése csoportmunkával

DE Bölcsészettudományi Kar
2006

Debreceni Egyetem
Tudományegyetemi Karok
Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
Neveléstudományi Doktori Program

AZ ESÉLYEGYENLŐTLENSÉG ISKOLAI KEZELÉSE CSOPORTMUNKÁVAL

- Doktori (PhD) értekezés tézisei -

Témavezető:
Dr. Béres Csaba
egyetemi docens
Debreceni Egyetem

Készítette:
K. Nagy Emese

Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A kutatás célja a közoktatási intézményekben tanuló hátrányos helyzetű tanulóknak az osztálytermi sikerességéhez történő hozzájárulás és az ezt célzó nevelő-oktató munka színvonalának emelése a hazánkban a Complex Instruction Programot elsőként alkalmazó iskolák munkájának vizsgálatán, elemzésén és értékelésén keresztül.

A disszertáció tárgya a csoportmunka-szervezésen alapuló Complex Instruction Program alkalmazásának vizsgálata, amelynek során a kutatás arra keresi a választ, hogy a hazai oktatási intézményekben milyen megvalósítási lehetősége van ennek az oktatási-nevelési módszernek. A dolgozat, a célkitűzésnek megfelelően azt vizsgálja, hogy az amerikai Stanford Egyetem által kifejlesztett csoportmunka-szervezésen alapuló Complex Instruction Program *miért* és *hogyan* segíti az osztályban leszakadt, hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatását, státuszproblémájuk kezelését.

Az alkalmazott módszerek

A tanulmány négy nagy egységre osztható:

- Az első részben történik a Complex Instruction Program bemutatása, amelynek célja azoknak a tényezőknek a feltárása, amelyek alkalmassá teszik hazánkban a módszer alkalmazását a hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatására. Az értekezés, céljának megfelelően az ismeretszerzés és az osztályteremben végbemenő szocializációra koncentrálva az osztály heterogén összetétele és a tanulás kapcsolatának feltárásával, a hozzájuk kapcsolódó elméletek ismertetésével indít. A Program bemutatása alkalmas az órai munka szervezési kérdéseinek, a képességek sokféleségének, a jó képességű gyerekeknek a Programban elfoglalt helyének és az osztály, mint szocializációs közeg szerepének tárgyalására. Rámutat arra, hogy a Program, mint speciális kooperatív tanítási módszer, miben jelent más a hazánkban alkalmazott csoportmunkán alapuló óraszervezési eljárásokhoz képest.
- A második gondolati egységben történik a témához kapcsolódó külföldi és hazai szakirodalom bemutatása, amely arra keresi a választ, hogy milyen elméletek, nézőpontok, osztálymunka-szervezési technikák támasztják alá a módszert segítő tanítási-tanulási folyamatok alkalmazását. A kutatás alapját képező három fő elmélet, amely a társas interakció és a tanulás kapcsolatára épül, a vizsgálódás fókuszába helyezve a heterogén csoportösszetétel fontosságát Vigotszkij

önszabályozás (selfregulation), Piaget szociális-kognitív tanulás (socio-cognitiv) és Bandura szociális tanulás (social learning) elmélete.

A nemzetközi szakirodalom áttekintése után a dolgozat a magyar szakemberek oktatásban alkalmazott különböző módszereinek előnyeiről és hátrányairól vallott nézeteit összegezi. Az elemzés során a redukcionista és a komplex pedagógiai tevékenység, valamint az ismeretközlő és a problémaelvető oktatás áll szemben egymással. Külön egységként jelenik meg a tanítás-tanulás különböző folyamatainak bemutatása, amelyben jelentős helyet foglal el a csoportmunka ismertetése, különös tekintettel a csoportmunka személyiségfejlesztő hatására.

- A kutatás empirikus részében kap helyet a tanórai munka nyomon követése, a tanulási és a nevelési célok megvalósítását segítő komplex munkaszervezési eljárás vizsgálata, különös tekintettel a tanulásszervezésre, a tanulói osztály interakciós lehetőségére, kommunikációs csatornájára. Az empirikus vizsgálat fő célja az alacsony státuszú tanulók státuszproblémájának feltárása és kezelése, arra keresve a választ, hogy a tanár órai munkája milyen hatással van a tanulók munkavégzésére, a közöttük kialakult hierarchikus sorrend megváltoztatására. Ebben a fejezetben kerül bemutatásra, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a pedagógusok szakmai kompetenciájára, munkájára pozitív hatással vannak.

Mivel a kutatás középpontjában a szociometriai mérések eredményeire támaszkodva az órai munka megfigyelése és mérése, a tanári státuszkezelő kompetencia fejlesztése és a tanulmányi előrehaladás vizsgálata áll, ezért ennek megfelelően első lépésként a szociometriai vizsgálat segítségével a dolgozat arra keresi a választ, hogy kik azok a tanulók, akik a periférián, illetve a hierarchikus sorrend alján helyezkednek el egy osztályközösségen belül.

A szociometriai vizsgálat a társas-közösségi magatartást jelző mutatók közül a centrális-marginális mutatóra koncentrál. A vizsgálati eredményeket feldolgozva válik nyilvánvalóvá, hogy kik azok a tanulók, akik a peremre, az osztályrangsor aljára kerültek, és közöttük milyen mértékű a hátrányos helyzetű tanulók aránya.

Az alapvető vizsgálati céloknak megfelelően a kutatás fontos eszköze a tanórai munka nyomon-követése, ahol a tanárok, a tanulócsoportok, az alacsony és a magas státuszú tanulók tevékenységének megfigyelésére és a tanulók tanulmányi eredményének mérésére kerül sor. A kvantitatív adatfeldolgozás módszerét alkalmazva a vizsgálat azt kívánja feltárni, hogy melyek azok a tényezők a csoportmunka során, amelyek eredményeként a tanulók egymás közötti

viszonyában és az ismeretsajátítás fokában változás áll be. A pedagógusok munkáját elemzésnek veti alá, amelynek első lépése annak megértése, hogy ennek a csoportmunka-szervezési módnak lényeges eleme a tanár hagyományos órai tevékenységének háttérbe szorítása, a gyerekek közötti interakció gyakoribbá tétele, az egymásra figyelés kikényszerítése és a tanulók önálló munkájának, az ismeretsajátításnak az elérése.

Az óramegfigyelésekkel párhuzamosan vizsgálat irányul arra, hogy a nevelők státuszkezelésre irányuló ismereteinek bővítése, a státuszkezelési technika kiépítése és fejlesztése hogyan járul hozzá a tanulók státusz helyzetének javításához.

A tanulóknak az ismeretsajátításban történő előrehaladását tantárgyi tesztek eredményeivel is alátámasztja a dolgozat.

A kutatás empirikus részét ismételt szociometriai mérés, majd a tanári és tanulói véleménykérdőívek elemzése zárja. Az ismételt szociometriai mérés célja annak feltárása, hogy történt-e a státuszkezelő munka hatására változás a hátrányos helyzetű tanulóknak az osztályrangsorban elfoglalt helyében.

A kvalitatív (tartalomelemzés) és kvantitatív módszerrel feldolgozott tanári és tanulói kérdőívek a Complex Instruction Program, a frontális osztálymunka, illetve a hagyományos csoportmunkán alapuló órai tevékenység bírálata, illetve összehasonlítása került az előtérbe.

Kutatási eredmények

A kutatás indításakor célként jelent meg annak vizsgálata, hogy a Program alkalmazásával milyen lehetőség adódik a hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatására, összefüggést keresve a tanár irányító szerepe és a tanulók egymás közötti együttműködése, ismeretsajátítása és az órai munka felépítése és hatékonysága között. A cél annak vizsgálata volt, hogy az órai munka szervezése milyen összefüggést mutat a tanulók tudásának előrehaladásával adott osztályközösségre, tanulói csoportra vonatkoztatva. A kutatás magában foglalta annak vizsgálatát, hogy a tanár milyen elvek alapján szervezi meg az óra menetét, milyen mértékben vesz részt a tanulók órai munkájának irányításában, valamint, hogy milyen lehetőség nyílik a tanulók tudásának, viselkedésének, státuszának a csoportmunkán keresztül történő fejlesztésére, megváltoztatására.

A kutatás kezdeti valószínűsítése, ami szerint a Complex Instruction Program bevezetésének eredményeként a hátrányos helyzetű tanulók osztálytermi rangsorában, hierarchiájában pozitív változás áll be, valamint, hogy a pedagógus órai irányító szerepének csökkenése a tanulók interakciójának, közös tevékenységének, munkavégzésének növekedéséhez vezet, beigazolódott. Szintén pozitív válasz érkezett arra a feltevésre, miszerint a Complex Instruction Programban a státuszkezelésre irányuló szakértői segítségadás pozitívan hat a tanárok órai munkájára és a státuszproblémák kezelésének elsajátítására. Alátámasztható az a feltevés is, hogy a program alkalmazásának eredményeként a hátrányos helyzetű tanulók tanulmányi eredménye javult.

Tételese:

- A Complex Instruction Program bevezetésének eredményeként a hátrányos helyzetű tanulók osztálytermi rangsorában, hierarchiájában pozitív változás áll be.
- Fontos megállapítás, hogy a pedagógus órai irányító szerepének csökkenése a tanulók interakciójának, közös tevékenységének, munkavégzésének növekedéséhez vezet, vagyis a tanári utasítás, beavatkozás visszaszorítása a gyerekek önálló, a kijelölt tanulói szerepeknek megfelelő munkavégzésére pozitív hatással van.
- A vizsgálat eredménye, hogy a direkt tanári irányítás a tanulók együttműködését a csoportmunka során negatívan befolyásolja.
- A kutatás egyik fontos megállapítása, hogy a státuszkezelés sikere abban ölt testet, hogy mind a magas, mind az alacsony státuszú tanuló magát és társait is új karakterisztikummal ruházza fel. A csoportfeladathoz kapcsolódó közvetlen hatása miatt pedig az új státusz-karakterisztikumoknak erős befolyása lesz a csoportfeladat elvárásaira.
- A tanulók között a kölcsönös egymástól való függés eredményeként összehangolt együttműködés alakult ki. A csoportmunka alkalmazása során az együttműködésnek ezt a „melléktermékét”, ezt a pozitív csoportszellemet használta ki a tanár, hogy megtanítsa a diákoknak a viselkedési szabályokat. Ennek a bizalom és segítőkészséget elősegítő interdependenciának a mértékét mérte a másodízben elvégzett szociometria. A szociometriai vizsgálat eredményei arra engednek következtetni, hogy a státusz elsősorban egy társadalmi percepció, és nem feltétlenül a tantárgyi tudás függvénye, és, hogy a kialakult státuszrangsor nem csupán a gyerekek között kialakult viszonzott baráti kapcsolat erősségétől függ. A jól szervezett csoportmunka eredményeként a kompetenciával kapcsolatos

elvárások megváltozhatnak, az alacsony státusszal rendelkezők megtanulhatják, hogy vannak bizonyos képességek, amelyekben jól teljesítenek, és amely kompetenciákat a többiek elismernek.

- A Complex Instruction Programban a státuszkezelésre irányuló segítségadás pozitívan hatott a tanárok órai munkájára és a státuszproblémák kezelésének elsajátítására. A vizsgálatokból kiderül, hogy a tanárok szakmai fejlődését segíti a Program elméleti és gyakorlati ismereteinek elsajátítása, a program osztálytermi alkalmazásában való jártasság fejlesztése és az órai munkáról történő visszajelzés.

A kutatás eredménye szerint szoros összefüggés mutatható ki a tanár tevékenysége és a státuszprobléma sikeres kezelése között, azaz:

- a tanár pozitív, ösztönző attitűdjének nagy jelentősége van az eredmények elérésében,
- a megfelelő tanítási módszer és stratégia megválasztása segíti a tanulók egyéni képességeinek kibontakoztatását, segíti annak felismerését, hogy melyik tanuló miben tehetséges.

A vizsgálat fontos eredménye, hogy azok a diákok, akik a státuszkezelő programmal dolgoztak, jobb dolgozat-eredményt értek el, mint a hagyományos órai keretek között dolgozók – tehát nagy valószínűséggel – a Complex Instruction Programban a diákok aktív részvétele az ismeretelsajátítás mértékére pozitív hatással van.

A pozitív eredmények alapján a Programnak az ismeretelsajátításra kifejtett hatását az alábbi folyamatra valószínűsíti:

Differenciált, nyitott végű feladatok

A tanár irányítószerpének átruházása

Tanulók közötti együttműködés fokozódása

Eredményes ismeretelsajátítás a csoporton belül

A kutatás fontos eredménye az osztály tagjai közötti státuszbeli különbség kiegyenlítése, a tanulók közötti különbségek mérséklése, és annak biztosítása, hogy mindenki jusson el a saját adottságainak, motiváltságának és céljainak megfelelő legmagasabb szintre.

A dolgozat olyan összképet rajzol a hátrányos helyzetű tanulók státuszproblémájának kezeléséről, amely meggyőző lehet arra nézve, hogy érdemes végiggondolni az iskolai gyakorlatot abból a szempontból, hogyan és hol lehetséges a Programot a siker reményében alkalmazni.

Mivel a disszertáció főleg didaktikai és nem szociológiai vonatkozású, a státuszkezelés nemcsak teoretikus problémaként vetődik fel, hanem előtérbe kerülnek azok a konkrét megvalósulási formák, amelyek eddig megjelentek a Programot bevezető hazai iskolákban. A dolgozat bemutatja, hogyan lehetséges pedagógiailag, pszichológiailag és szociológiailag, az elmélet és a gyakorlat szempontjából egyaránt átgondolt és tudatosan felépített nevelési rendszer részének tekinteni a csoportmunkán alapuló státuszkezelő tevékenységet.

A dolgozat tevékenyen kíván hozzájárulni a neveléstudománynak ahhoz az ágához, amely empirikus vizsgálatokkal kívánja megalapozni a közoktatási intézményekben – különös tekintettel az általános iskolákra – az oktatás-nevelés folyamatát. A kutatás jelentősége abban rejlik, hogy Magyarországon egy eddig még nem vizsgált tanítási módszer alkalmazásának lehetőségeit tárja fel, amelynek során arra keresi a választ, hogy a Program milyen mértékben járul hozzá az osztálytermi munka hatékonyságának növeléséhez és a tanulók közötti rangsorbeli eltérés csökkentéséhez. A téma időszerűségét jelzi, hogy egyre több oktatási intézmény találja szembe magát eltérő képességű, különböző szociális háttérrel rendelkező és hátrányos helyzetű tanulóval, akiknek a felzárkóztatása az oktatási intézmények alapvető feladata.

A szerzőnek az értekezés tárgyából megjelent vagy igazoltan kiadásra elfogadott publikációi

PUBLIKÁLT TANULMÁNYOK

2006 A tanulói státus hatása a tanulók órai szereplésére. *Új Pedagógiai Szemle* (megjelenés alatt, a megjelenésről nyilatkozó e-mail csatolva.)

2005 A társas interakció mint tudásgyarapító tényező a heterogén osztályokban. *Iskolakultúra* 15, 5:16-25.

Egy hátránykompenzáló iskolai program (társszerző: Nagy Zita Éva). *Új Pedagógiai Szemle* 54, 4-5:172-190.

2004 A Komplex Instrukciós Program alkalmazása a hejőkeresztúri Körzeti Általános Iskolában. *Magiszter* 2, 4:34-53.

Hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása a Komplex Instrukciós Program segítségével. *Új Katedra* 13, 11:21-24.

Társadalmi együttélés – interkulturális nevelés. *Zempléni Múzsá* 4, 2:29-38.

Komplex Instrukciós Program. *Tanári Létkérdések*, RAABE Kiadó 47. kiegészítő kötet, E 4.4 / 1-30.

2002 A roma tanulók státuszproblémájának kezelése a hejőkeresztúri Körzeti Általános Iskolában. *Új Katedra* 11, 4:19-28.

2001 Konkrét helyzet – konkrét elemzése. In: Trencsényi László (szerk.) *Példák és példaképek*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pedagógiai Intézet, Miskolc. 103-117.

KONFERENCIA ELŐADÁSOK

- 2005** A hátrányos helyzetű tanulók státuszproblémájának kezelése a Complex Instruction Program segítségével. *„Értékek és tanulságok” konferencia*, XV. Baranyai Pedagógiai Napok. Pécs. 2005. április 27-28.
(DE Neveléstudományi tanszék könyvtára, KT/32.)

Örömtanítás a Komplex Instrukciós Program módszerrel (természettudomány). *„Érzelem és minőség” Konferencia*. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Napok, Szolnok. 2005. március 31.
(DE Neveléstudományi tanszék könyvtára, KT/33.)

- 2004** A Komplex Instrukciós Program alkalmazása. *EszmeCseré az integrációért II. konferencia*. CEU, Budapest. 2004. november 11-12.
(DE Neveléstudományi tanszék könyvtára, KT/34.)

Örömtanítás a Komplex Instrukciós Program módszerrel (természettudomány). *„Minőség az oktatásban” Gallup Közoktatási Konferencia*. Budapest 2004. november 4-5.
(DE Neveléstudományi tanszék könyvtára, KT/35.)

A hátrányos helyzetű tanulók oktatása a Complex Instruction Program segítségével. *IV. Országos Neveléstudományi Konferencia*, Budapest, MTA Székház, 2004. október 20-22.
(DE Neveléstudományi tanszék könyvtára, KT/36.)

Hátrányos helyzetű gyerekek az osztályteremben. *Debreceni Pedagógiai Napok*. 2004. április 21-23.
(DE Neveléstudományi tanszék könyvtára, KT/37.)

- 2003** A pedagógus kompetenciája a tanulók státuszának kezelésében. *Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Program I. Találkozója*. Debrecen. 2003.
(DE Neveléstudományi tanszék könyvtára, KT/38.)

A pedagógus szerepe a tanulók státuszproblémájának kezelésében, különös tekintettel a roma tanulóakra. *III. Országos Neveléstudományi Konferencia*. Budapest, MTA Székház, 2003. október 9-13.
(DE Neveléstudományi tanszék könyvtára, KT/39.)

Dialogue between generations. *Intercultural Relations and Learning. Grundtvig Learning Partnership Network of Intergenerational Learning in Europe (NIGEL)*.

Hannover, 2003. október 5-9.
(DE Neveléstudományi tanszék könyvtára, KT/40.)

Komplex Instrukciós Program. *EszmeCsere az integrációért Konferencia*. CEU, Budapest. 2003. május 26-27.
(DE Neveléstudományi tanszék könyvtára, KT/41.)

A roma tanulók státuszproblémája. „*Pedagógus szerep – pedagógus mesterség*”
Differenciálás – felzárkóztatás a közoktatásban regionális konferencia. Szekszárd.
2003. április 28.
(DE Neveléstudományi tanszék könyvtára, KT/42.)

2002 Putri sor a világhaluban, avagy a digitális szakadék elkerülésének kérdése egy általános iskolában. *II. Országos Neveléstudományi Konferencia*, Budapest, MTA Székház, 2002. október 24-26.
(DE Neveléstudományi tanszék könyvtára, KT/43.)

Angol nyelvű összefoglaló

The treatment of unequal opportunities at schools by group work

The main question of this research is what opportunities the Complex Instruction Program offers in teaching and treating low-performance students. The dissertation demonstrates how status treatment based on group work can become part of a pedagogically, psychologically, sociologically, theoretically and practically considered and consciously built educational method.

The course and method of research is specified in view of the knowledge of principles, formulas and effects of the Program, indicating the steps of an empirical research that support the grounds of the Program at schools.

The topic is discussed in four main units.

In the first chapter, after presenting the Complex Instruction Program, the dissertation studies the relation of the heterogeneous classroom and learning with special regards to acquiring knowledge and socialization.

In the review of literature, the research concentrates on the main theories that are built on the relation of social interaction and learning.

In the third, empirical part of the research, the classwork is observed. Here, the complex organization of working methods are examined, focusing on learning organization and the ways of the interactions in the classroom. An important conclusion of the research is that the withdrawal of the teacher's direction, the direct relation of pupils and the use of roles increase the interaction among pupils and improve their achievement during the lesson. It is proven that the use of roles during the open ended tasks increases the cooperation among pupils, however, the direction of teacher decreases it.

An important statement of the research is that the pupils who are treated by this status program achieve higher performance than those who work in traditional lessons, hence the Complex Instruction Program has an important effect on learning.

The last part of the dissertation analyzes the results, partly theoretically and partly based on concrete achievements. An important result is that the status of students shows mutual connection with their disadvantaged situation and their performance. The dissertation gives a detailed description of the disadvantaged pupils' treatment of status problems, which is important from the view of using Complex Instruction Program successfully. The aim of the

dissertation is to contribute to the study that helps the process of education with empirical investigation mainly in primary schools.

The importance of the research is that it reveals the opportunities of using this educational method that has not been studied in Hungary so far. The study seeks the answer of how the Program helps the classwork and how it decreases the differences among pupils.

The actuality of the topic is that more and more schools find it important to handle the status problem of disadvantaged pupils